

Myslivna zdejší náleží arcibiskupství olomouckému. Prostírá se na stavební ploše 6 a a dle místní tradice řadí se k nejstarším budovám v obci. Jest stavěna z kamene a při zrušení bývalého dvora rozšířena byla o stavení šafářovo, které stávalo mezi domem Skálovým a starou myslivnou. Přední kamenná zeď na stavení Skálovém svědčí dosud, že v těchto místech stávala druhdy brána do zrušeného „Dvora“. Budova sama jest vlhká a za lesního Bedřicha Heimerle i po něm rostla zde hojně hubaň. Nejstarší revírníci měli pod svou správou „Velký rybník“ a „Malý rybník“, které zde druhdy stávaly. Ve velkém rybníce chovali se hlavně kapři, v malém násada. Kdo potřeboval na pátek neb jiný postní den ryby, musel se v myslivně ohlásiti. Za 30leté války potulné vojenské hordy v rybnících těchto zle hospodařily. Moc se změnilo od té doby co vysušily se staré rákosové rybníky, ale rákos se posud k životu hlásí. Při požáru Teodorova i myslivna vyhořela. Za lesníka Heimerle ozdobena byla na štítu k návsí srnčími parohy. Za nadhajného Josefa Ambrože odstraněna podzemní kanalizací hubaň a celá budova moderně upravena, velká cihlami dlážděná předsíní zmizela a zařízení prostorný byt i kancelář. Před r. 1884 byli zde tito revírníci: Minařík, Chargula, Sommer, Grabner. Za posledních 40 let vystřídali se tito správci: Bedřich Heimerle, Králíček Jan, Josef Ambrož, Karel Vepřek z Postřelkova, Jos. Hladík a od r. 1922 Frant. Miroš. Neinformoval jsem se o těchto a jiných věcech pro kronikáře nezbytných u centrálního ředitelství arcibiskupských statků v Kroměříži a u zemského archivu v Brně, neboť obec nechtěla přinésti obět s hádáním spojenou. Proto píši jen to co jsem z místního kaleidoskopu časového vyčerpati mohl. Mimo katastr zvoleský spravují lesníci zdejší z katastru rájeckého 2 ha 31 a pole, 6 a zahrady, 56 ha 73 a lesa, v r. 1923 bylo přiděleno panské pole v rozměru as 50 a v záhumení místním sousedním občanům: (Jan Hányš, škola, Karel Žák, Anton Žák, Jan Kadlec, Jan Svačina, Jos. Heger, Hynek Jányš a Anton Schneider).

Nepamatuji, že by u nás býval nějaký děsný rafinovaný zločin, ale vzpomínám si co mi vypravoval zemřelý občan Jan Hányš. Byl jednou v lese u lípek a slyšel srdcevroutící nářek, šel po hlase a spatřil jak 5 chlapů kopal a holemi tlouklo statného revírníka Králíčka, který si tam vyšel bez pušky. Když surovci ze Skaličky Hányše spatřili, dali se na útěk. Hányš doprovodil zmoženého a krvácejícího myslivce domů, kde ulehnu a hynul až následkem krutých ran zemřel. Blízké lesní horizonty s mlčelivým majestátem vše utlumily a Hányš též z obavy soudního svědectví a ze strachu před pomstou pachatelů nikomu nic nesdělil až teprve po smrti tohoto veselého a inteligentního revírníka. Lito jest mi tohoto dobrého muže, v jehož společnosti jsem mnoho veselých chvil prožil.

Strážní domek želez. dráhy. Domek má č. 491, p. č. 56 a byl postaven r. 1845, má dvě malé jizby s kuchyňkou a z nové doby budku pro telefon. Téhož roku dne 1. září zahájena první jízda na jednokolejné trati s ověčenou lokomotivou za četně shromážděného lidu z obce. V té době a mnoho let po mém příchodu signalizován byl příjezd vlaků tím způsobem, že na vysokém sloupu u domku vytahoval strážník velké červeno-bílé proutěné koše, což později zaniklo a nahrazeno zavedením elektromagnetických signálů zvonkových. Na nádražích signalizoval se příjezd i odjezd vlaků obyčejným zvonce m v nádraží upevněném.

Dráha tato jest linkou spojující Prahu s vých. Slovenskem a Podkarpatskou Rusí. Protože je frekvence vlaků větší jako dříve, zbořeno v r. 1924 malé nádraží v Lukavici a postaveno krásné nové, též zřízena druhá kolej. Rovněž překážející staré velké skladiště v nádraží zábrěžském, které koupil Jan Štrampach s několika místními občany, bylo rozbořeno a rozprodáno. V náhradu za to postaveno za hostincem „Na nové“ nové skladiště. Dne 1. XII. 1924 byla odevzdána dopravě nová kolej na dílčí trati Červenka-Zábřeh. Nová dvojkolejná trať je sice jen 24 km dlouhá, avšak značně ulehčí provoz železniční.

Státní dráha má ve zdejší katastru dle poz. archu č. 57a194 tyto pozemky: 12 a pole, 4 ha 84 a daně prosté plochy a 1 a stavební plochy. Dřívější strážníci mimo obvyklou službu byli povinni svou trať sami s rodinou bedlivě čistiti, v novější době vypomáhají dělníci. Od r. 1845 konali službu při tomto stráž. domku tito zřízeníci: Josef Titzel, Jan Antl, Josef Wachtl, Matouš Holešínský, Josef Grund, J. Bednář, Karel Neoral a Jan Sopper. Strážník Wachtl vykopal si v břehu u domku o své újmě chlív pro dobytek opatřiv týž střechou, zprvu mu to tratímistr zakazoval, ale když strážník nedbaje zákazu byl s výkonem hotov, ponechán mu bez dalšího reptání. Inspektoři při prohlídce trati a výplatě měsíční jezdívali dříve na vožíku (dle lidov. rčení panwáglu = Bahnwagel) nyní konají tuto službu na motorových automobilech, které rychlým tempem po kolejích letí.

Rolnická mlékárna založena r. 1902 na podnět Fr. Deutsche, Fr. Hybnera, Jana Kukuly, Jana Planičky a Jana Štrampacha č. 8. Stavební plocha zakoupena od souseda Jindřicha Novotného, kováře. Stavbu provedl Frant. Brázda, stavitel v Zábřeze nákladem 8 865 K 25 h, vnitřní zařízení stálo 5 024 K. Mimo lednici a chladírnu másla jest v mlékárně kancelář a 4 místnosti. Při ustavující valné hromadě bylo zapsáno 59 členů, koncem r. 1924 jest 110 členů. Prvním ředitelem zvolen Frant. Hybner, jenž zastává svou funkci dosud, navštěvoval 14denní mlékařský kurz při zemské mlékařské škole v Kroměříži. Pokladníkem zvolen Jan Kukula a Jan Štrampach č. 8 je od počátku až dosud účetním. Zprvu pracováno pohonem ručním později parní turbínkou a před světovou válkou zaveden pohon elektrický. V r. 1902 se pracovalo jen v posledním čtvrtletí. Od 1. ledna do 31. prosince 1903 zpracováno 336 715,5 l mléka, vyrobeno 13 683,7 kg másla a 38 646 kg tvarohu, při hledání čistého zisku byl pisatel v první době nápomocen. V r. 1924 dodáno 273 317 l mléka a vyrobeno 10 323 kg másla a 25 688 kg tvarohu. Maslaři byli: Tomášek, Netek, Nimmerfroh, Fišer. Před světovou válkou zasíláno mnoho másla do Prahy, Vídně a Warnsdorfu v sev. Čechách, nyní zasílá se po výtce do Prahy a sev. Čech. Za války prodáváno na osobu a den ¼ l mléka. Dobrého a odstřed. mléka prodáno v r. 1924 – 29 439 l.

Obecní váha mostní zřízena r. 1917 těsně u hasičské zbrojnice za obnos 2 446 K 96 h, váží se dobytek, uhlí.

Sušárna a palírna. Družstvo pro zužitkování ovoce zbudovalo r. 1922 blízce obecního rybníku sušárnu a palírnu za 26 000 Kč. Iniciativu k tomuto podniku dali František Híkl, Jan Fričar a Ferdinand Neubauer. Sušený hrušky a švestky, pálena slivovice. Budova stavěna právě v roce, kdy stavební materiál byl velmi drahý, neboť 1 000 cihel stálo 450 Kč i více. Družstvo zaplatilo již 6 000 Kč, ostatních 20 000 Kč dosud dluží. Poněvadž podnik neprosperoval, převzala ho obec z usnesení obecní zastupitelstva dle protokolu z 8. XII. 1924 do své správy. Věc tato nedospěla ještě svého stadia, neboť někteří občané podali před vánočními ohrazení k zemskému výboru, který má o záležitosti této rozhodnouti.

Statistika. Od nejstarších dob až do počátku r. 1880 měla obec Rájec tento katastrální majetek: 60 ha 5 a 9 2/5 m²

Teodorov 2 ha 93 a 55 m²

Celkem: 62 ha 98 a 64 2/5 m²

Katastrální obec Rájec s colonii Teodorov měla r. 1900 dohromady 487 ha 60 a 68 m², parcel. čísel 1 812, pozemkových archů 160.

Z veškerého povrchu půdy připadá na role 64 %, louky a pastviny 8,7 %, zahrady 2,3 %, lesy 21 %, stavební plochy, náves, cesty, silnice, řeky, potok 4 % = 100 %.

Roku 1900 byla příznána cena pozemků v Rájci 11 500 K, v Teodorově 1 969,92 K dohromady dle obecních odhadců 13 469,92 K.

Osetí a osázení. Rozvrh orné půdy v rozměru 312 ha 91 a 32 m² dle druhů plodin v r. 1900 (pšenice ozimní, žito, ječmen, oves, zemáky, cukrovka, řípa na krmení, vodnice, proso, bob, jetel na semeno, jetel na píci, vikev na semeno).

Daně. Roku 1900 předepsány byly pro veškeré poplatníky tyto přímé daně: pozemková, domovní, činžovní, výtčková, z výtčkovu kontingenovaná, z výtčkovu nekontingenovaná.

Dluhy vzniklé stavbou školy r. 1898. Obec Rájec měla r. 1900 hypoteční nezajištěný dluh 1 260 K, hypotečně zajištěný dluh 5 678, 62 K. Obec Teodorov hypotečně nezajištěný dluh 3 500 K. Obě obce dlužily 10 438, 62 K.

Sčítání lidu. Rájec měl r. 1900 309 obyvatel, z nichž 140 mužů a 169 žen ve směřu vyznání římsko-katol., dle národnosti 293 Čechů, 16 Němců. Teodorov: 287 obyvatel, z nichž 127 mužů, 160 žen, z nichž 281 Čechů, 6 Němců.

V roce 1900 bylo v Rájci 70 rodin v 59 domech, z nichž p. č. 44. demolováno následkem požáru; 9 bytů bylo neobydleno. V Teodorově bylo 79 stran v 55 domech, z nichž p. č. 13. a 18. bylo demolováno, 1 byt neobydlen.

V roce 1910 bylo v Rájci: 59 domů, 78 rodin; neobydleno 10 bytů; 154 mužů, 170 žen = 324 obyv. nár. české, náboženství řím.-katol. Z nich umí čísti a psát 254, umí jen čísti 18, analfabetů 8, dětí pod šestý rok 44. V Teodorově bylo 57 domů, 80 rodin, 151 mužů, 166 žen = 317 obyv., z nichž 315 Čechů, 2 Němky, vyznání řím.-katol.; 11 bytů neobydleno. Čísti a psát umí 248, jen čísti 12, analfabetů 2, dětí pod šestý rok 55. V Rájci vyhledává výživu 8 mužů a 8 žen, v Teodorově 18 mužů, 11 žen v továrně.

Výsledky o sčítání lidu v únoru 1921:

	Rájec (60 domů)	Teodorov (59 domů)
Pohlaví mužské	157	130
Pohlaví ženské	187	177
Celkem	344	307
Náboženství:		
římsko-katolické	335	289
církev československá	6	18
církev českobratrská	1	-
bez vyznání	2	-
Celkem	344	307

	Rájec	Teodorov
Zná čísti a psát	294	284
Zná jen čísti	3	2
Analfabetů	3	5
Děti mladší 6 let	44	16
Celkem	344	307

V obou obcích jsou obyvatelé národnosti české.

Domácí zvířata užitková v r. 1900:

V Rájci: 14 koňů, 187 hov. dob., 70 vepřů, úlů 28, 643 slepic, 74 husy, 11 kachen, 6 holubů. V Teodorově: 7 koňů, 159 hov. dob., 95 vepřů, 7 úlů, 506 slepic, 28 hus, 3 kachny a 6 holubů. Všech užitkových zvířat bylo 1844 (v obou obcích).

V roce 1910 bylo v Rájci: 18 koňů, 189 hov. dob., 71 vepřů, 54 kozy, 23 úle, 795 slepic, 81 husa, 6 kachen, 13 holubů. V Teodorově: 2 koňe, 180 hov. dob., 94 vepři, 14 koz, 3 úle, 726 slepic, 58 hus, 3 kachny, 37 holubů = 2367 zvířat. Z poválečné doby z r. 1920 se přehledy tyto ztratily.

Ovocné stromy a keře:

R. 1900 bylo peckovitých stromů 2778, jadernatých stromů 2755 = 5533 v obou obcích.

Statistika ovocných stromů a keřů z r. 1920 v obci:

	Rájec		Teodorov	
	vůbec	rodící	vůbec	rodící
Druhy stromů a keřů				
Jabloně	443	235	371	189
Hrušně	271	150	225	132
Broskve	11	10	-	-
Třešně	294	173	97	72
Višně	24	12	14	11
Švestky	2065	1563	1412	985
Slívy	16	16	35	29
Ořechy vlašské	47	45	35	33
Ořechy lískové	80	26	1	1
Angrešt	19	19	6	3
Rybíz	45	43	3	3
Maliny	50	50	-	-

Poměry hospodářské.

Po mém příchodu se tu a tam ještě úhorovalo, ale postupem času, když v zimě místo tělocviků zavedla se ve škole nauka o polním hospodářství a když někteří občané (Kukula, Loučný) stali se členy hospodářského spolku v Postřelmově, zavádělo se hospodářství střídavé, které se čím dále tím více zvelebovalo, též se znenáhla začalo užívat hnojiv umělých. Mnohému bude snad nepovědomo odkud tato změna má svůj původ, proto se o ní krátce zmíním. V XI. – XIII. stol. byly křížácké války t. j. křížácké výpravy válečné, jež podnikali křesťané, buď aby dobyli Palestiny, buď aby pokořili některý národ pohanský. Mnozí sedláci, kteří se jako zbrojnoši zúčastnili válek křížových, donesli si cenné zkušenosti a hospodaření v zemích jihoevropských. Začali půdu hnojit, pěstování plodin na téměř pozemku se střídalo a nebylo třeba, aby značná část rolí po celý rok byla úhorem. Jinde již v roce 1827 hospodářství trojstranné ustupovalo racionálnímu hospodářství střídavému. K zdokonalení položilo základ čes. ruchadlo bratraců Veverků, jichž obraz vykreslil pro školu Karel Haisler.

Namnoze užívalo se řezaček ručních, četné srpů k žatvě obilí, cepů ku mláčení, které u zámožnějších hospodářů ustupovaly parní mlátičce a žentouru s pohonem zvířecím. V nové době užívá se k různým pracím hospodářských (řezba dříví, hotovení sekaniny, mláčení obilí) hojně pohonu elektrického.

Byli zde 2 kováři, 1 kolař, 2 stolaři, 1 bednář, 1 krejčí a 2 obuvníci. Někteří hospodáři zhotovovali si potřebné náčiní i obuv sami. Obecní hospodář Frant. Klemš zaznamenával si obecní robotu na režný papír kroužky a polokroužky. Kdo měl např. 3 dny roboty, označil, kdo 2 půldny.

Mimo obilí pěstovaly se luštěniny, mák, cukrovka, len, též brambory se hojně dařily a byly laciné, neboť věrtel se prodával za 30 – 50 kr (60 – 100 h). Zeleniny pěstovány v zahradách i na polích za humny jako dosud. Mimo obyčejné stromy ovocné, zvláště jabloně, k jejichž zušlechťení správce školy z lednické školy zahradnické vzácné štěpy opatřit, pěstován u stavení ořech vlašský. V sousedním Rájčsku pěstoval p. Klemš i jedlý kaštan. Cukrovka se dovážela do cukrovaru mohelnického. Ceny byly mírné: 1 q žita stál 8 zl, pšenice 9 – 10 zl, ječmene 6 – 7 zl, ovsy 4 – 5 zl, 1 kg mouky žitné 12 – 15 kr, pšeničné 18 – 20 kr, 1 l mléka 7 – 8 kr, 1 l piva 9 kr, 1 kg másla 30 – 60 kr, 1 kg cukru 30 – 32 kr, 1 kg soli 8 kr,

1 kg masa hovězího 36 kr, vepřového 40 kr, telecího 30 – 32 kr, skopového 18 – 20 kr, uzeného 90 kr, 1 kg tvarohu 7 – 8 kr, 1 vejce 2 kr, za 10 kr koupilo se v době letní 7 – 8 vajec, rohlík neb houska po 2 kr (4 h), pecen chleba o váze 4,5 kg – 40 kr.

Nikdo nenačal chleba, aby ho nepožehnal křížem. Za bouře vytaženo domovní požehnutí, rozsvítily svícenou voskovici a vroucně se moulili. Tak vypravoval Jan Kolčava, stařec vysoké, suché ale jako z kovu vytepané postavy, vždy čilý, bodrý a veselý, co slyšel od svých rodičů. V domácnostech vanul duch patriarchální a nejstarší syn byl naznačen, aby byl zástupcem svého otce. Staří hospodáři nechovali tolik dobytka jako nyní, dbali více chovu koní, protože vyváželi odtud (Smékal) vejce, máslo a tvaroh až do Budapešti a jinam. Proto staraly se i staré úřady mírovské o zvelebení chovu dobytka, svědčí o tom, že do obce byla zaslána ponaučení pro venkovský lid o přiměřeném životosprávném nakládání s dobytkem. Starý hospodář Koruna býval u zábřežské pošty poštovským (postillon) a mimo jiné jezdil s dvěma páry koní do Znojma pro tabák, který se prodával na váhu, potom ho rozvážel do Úsova, Unčova, Šumperka, Goldštyna a Šternberka. Při parných dnech mu tabák vysychal a když ho odváděl, scházelo mu na váze. Proto na radu jakéhosi zkušeného vozky při krmení u hostince za parných dnů naplnil pod vůz velké kádě vodou, aby výparem jejím tabák zvlhнул. Prostředek tento se osvědčil a více mu na váze nikdy nechybělo. Koňmi vydělávali si hospodáři mnoho peněz, neboť vozili železnou rudu z „Roudníků“ u Lukavice do Sobotína, na časy tyto rád vzpomínal a často o tom hovořil. Když však r. 1845 dokončena byla železná dráha z Prahy do Olomouce, dovážení rudy povozmo sláblo až ustalo, neboť se ruda vozila na malých vozech po odbočce dráhy do stanice lukavické a odtud do Sobotína, Štěpánova nebo Blanska dopravována byla. Ze zdejší obce pracovali v těchto dolech tito havíři: Hampl, Heger, Golda, Maixner, Pěnička, Rámet, Šertlar, kteří ku slavnosti církevním (Boží Tělo) ve Zvoli dostavovali se v pěkných uniformách havířských. Když se později přestalo v dolech pracovat, chtěla správa těchto dolů propustit všechny dělníky s nepatrným odbytným, ujal jsem se jich a za intervence dra Žáčka v Olomouci docíleno na říšské radě vídeňské, že staří havíři dostali výslužné, mladí odbytné.

Někteří hospodáři zabývají se v zimě pletením košů. Staří rádi pozorovali přírodu, o vánocích počítali dny mezi Božím narozením a Třemi Králi a zaznamenávali povětrnost těchto 12 tajemných dnů na lískovém prutu zvláštními v kůru řezanými runami. (Runy. Základem run je hůl, na které jsou různými značkami označena tajemství, staří národové vrývali též runy do jíle u mečů nebo do pasů. Mnich bulharský Chrabr, vrstevník apoštolů slov. sv. Cyrila a Metoda praví, že poh. Slované neměli knih, nýbrž črtami a řezami čítali a hádali.) Znamenalo se: celý den jasno, střídavo, pod mrakem, deštivo neb sněživo, mlhavo, větrno. Rylo se do kůry ráno, v poledne a večer. Prut s těmito runami byl v domácnosti chován u veliké vážnosti jako nějaký talisman. Jisté stopy toho zachovaly se u dbalých rolníků dosud, neboť si ve vyznačené době zapisují počasí jmenovaných 12 dnů do kalendáře, ze záznamů těchto usuzují potom počasí ve 12 měsících běžícího roku.

Lid dal okolním pozemkům tyto názvy: „Zárybničí“, „Straň“, „Hájek“, „Hejný důl“, „Velké údolí“, „Malé údolí“, „Hora sedlecká“, „Loučky“, „Příční důl“, „Cigánka“ má své jméno odtud, že zde tábořili cikáni a střelili v lese zvěř. Kol r. 1870 postřelil jakýs cikán srnce, který měl ještě tolik síly, že přiběhl až k vozu hospodáře Jarmara, jenž právě vyjížděl z lesa. Jarmar naložil klidně srnce na vůz a bez nehody ho dovezl domů. Na Cigánce je pochována cikánova žena. Též se v obci často zdržovali kotlaři ve stanech za strážním domkem, v pazdernách a ve zděné nyní již zbořené boudě „na Panské“. Každý cikán je již svým prostým zjevem vtěleným pamfletem veškerého občanského řádu a disciplíny. Cikánky četly lidem z ruky veselá a smutná orakulum za peníze neb za slanineu a co mohly ukradly.

„Hivi“ má jméno odtud, že tam rostly jívky.

„Dlouhé dílečky“, „Hory chalupnické“, „Příčka“, „Dolečky“, „Hrabší“ (rostly tam hrabky), „Díly selské a zahradnické“, „Záhumení“, „Nácestí“, „Podcestí“, „Pod dědinou“, „Na rozměřeném“ (zaměněn za důl míst. sedlákům a zahradníkům), „U stavu“, „Trávník za Sázarou“, „Rudland“, „Dlouhé louky“, „Široké louky“, „Paděly“, „Závodí“, „Jespy“, „Kouty“. V Hájku u šajby mívali dřívější myslivci (snad Bednařík, Rataj) a myslivečtí mládenci zřízený terč na střelbu pro zábavu. Lesník Heimerle zřídil v lese u potůčku rybníček do kterého nasadil ryby a raky, měl z toho velkou radost, ta však netrvala dlouho, neboť mládež, která se tam koupávala, vše mu vychytala. Rybníček potom zrušen. V Hájku oběsil se as v letech sedmdesátých myslivecký mládenec Funk. Občan Unzeitig z Jestřebí šel jednou na „Dušičky“ se ženou hrabat do lesa stlaní a žena vzala k tomu účelu troje hrábě. Když se jí muž tázal k jakému účelu nese troje hrábě, odpovíděla: „Kdyby nám oběšený Funk přišel pomoci hrabat, budu míti pro něho hrábě připravené“. Vejdouce do lesa, spatřili starého mysliveckého mládence Funka bez hlavy jak ve slušné vzdálenosti šel proti nim, ale k nim se nepřiblížil. Leknutím zanechali hrabání a zařekli se, že již nikdy na „Dušičky“ nepůjdou do lesa na stlaní. (Vypravovala M. Sadilová)

„Starý rybník“, „Luhy“, „Nový rybník“, „Měřice“, „Křčí“ (na mělčině rybníka na straně k Ráječku rostly vrby, olše, olivy, topole), „Dvě měřice“, „Pastvíska“ (pásal se zde za panství mírovského dobytek ze zrušeného dvora), „Zágundlí“ (po starém pastýři Seidlovi, vulgo Gundl), „Díl“. Před lety osmdesátými pěstoval se zde hojně len a výnos z něho byl dobrým zdrojem příjmů. Za tím účelem zřízeny byly obecní pazderny, jedna u rybníka na místě, kde má Fr. Maňka svůj dům, druhá za strážním domkem na levém břehu potoka. V 11. hod. noční byly ženy probuzeny a o půlnoci začalo se obyčejně třítí. Z povolení zemského výboru v r. 1884 odprodala obec rájecká starou pazderna Jos. Plhákovi, jenž si postavil zde slušný domek a r. 1892 prodal ho Fr. Maňkovi, stolaři. Druhá pazderna v Teodorově byla r. 1870 rozbořena a materiál prodán Františku Killarovi. Na téměř místě postavil si v r. 1910 Jan Theimer bez povolení obce slušnou dřevěnou boudu k obývání, avšak na zakročení obec. zastupitelstva v okres. hejtmanství v Zábřeze musela býti za intervence četnictva odstraněna.

Lid si sám len předl a tkadlec utkal plátno, které napínali na kolíky u potoka a poléváním je bílili. Výrobek tento byl sice hrubý a drsný, ale pevný a vytrvalý. Viděl jsem u pí Kukulové povlaky na peřiny, které jsou již 120 let staré, ale dosud pevné a zachovalé. V pozdějších letech, kdy ceny lnu poklesly následkem dovozu lnu zahraničního k nám při zvláštních výhodných tarifech dopravného, přestalo téměř úplně pěstování jeho a zdejší obchodník se Inem Josef Čulík, jehož otec byl do odboru tohoto dávno zasvěcen, musel se obchodu toho vzdát.

Na přástvě předlo se po celou zimu mimo neděle. Kde bylo děvče a jizba větší, přišlo několik jiných děvčat a chlapců. Přicházeli též hospodáři, hospodyně s dětmi, výměnkáři a všichni vespolek se bavili. Kolovraty hrčely, veselé písně zněly a při pohádkách, pověstech a vypravování denních událostí smích se rozléhal.

V letech sedmdesátých a pozdějších dostávali zemědělní dělníci mzdy 20 kr a stravu, pacholek ročně 60 zl, děvče 40 zl, po převratu dostává dělník denně 5 – 8 Kč se stravou, čeledín 1 400 – 2 000 Kč ročně, služka 1 000 – 1 500 Kč, při hospodářství lesním měl pracovník dříve denně 30 kr a něco dříví, nyní 1 Kč za hodinu a dříví. V továrně zábřežské a přádelně sudkovské dostával začátečník denně 32 kr, dospělý dělník 70 kr a musel pracovat od 5 hod. ranní do 8 hod. večerní s půlhodinovou přestávkou na snídání a svačinu a hodinovou přestávkou polední. Po převratu dostává začátečník na hodinu 1 Kč 20 h, dospělý 3,60 Kč a pracuje 8 hodin.

Louky obecní se odedávna pronajímaly každoročně na rok a při prodeji se vybírala akcidence 5 %, kterou si funkcionáři obecní rozdělili a něco věnovali na občerstvení v hostinci. Od r. 1913 se pronajímají na 6 let, v posledních letech se akcidence více nevybírání.

V r. 1851 rozdělili si sedláci z vlastní moci a bez povolení zemského výboru, který již od r. 1686 existuje, louky, pole, pastviny a lesy, proti tomuto podivuhodnému společenskému podnikání podali chalupníci u okresního hejtmanství v Zábřeze stížnost, neboť, ač vyšli při dělení

na prázdno, měli ještě za pasení rohatého dobytka platiti ročně 4 zl 13/10 kr. Výsledek této stížnosti byl, že hejtmanství výnosem ze dne 6. února 1851 č. 1069 nařídilo, aby vše se uvedlo do dřívějšího stavu – chalupníkům se ulehčilo.

Bylo zvykem, že vyháněn byl hovězí dobytek a kozy na obecní pastvisko „Kamenec“ u Sázavy. Obecní pastýř (Pěnička, Seidl, vulgo Gundl) praskáním silného biče s krátkým bičštětem dával znamení k vyhánění dobytka ze chlévů. Též na strništích a úhorech mimo dobytek pásaly se i husy. Mnoho let před tím pásali se koně, vepři a husy na „Dole“. Za pasení dostával obecní pastýř z kusu 40 – 80 kr a na pastvisku u Sázavy nahromaděnou mrvu, kterou si strádal do dolíků. Na sv. Ondřeje hospodáři z Rájce odsypávali mu něco mouky a obilí. Každý hospodář přinesl do hostince Hányšova, kde se odsyp konal, něco více obilí než měl odváděti, dělal tchoře. Přebytké obilí se prodalo a za utržené peníze se koupil vepř, později jen guláš a holdováno Bacchusovi. Bacchanalie jako kdysi ve starém Egyptě se sice nekonaly, ale některého účastníka musela přece žena domů doprovázeti. Hospoda byla nabitá lidmi a naplněna čpícím tabákovým kouřem do té míry, že nikdo nemusel šaty své dáti desinfikovati, neboť byly parfumovány po mnoho dní. Funkcionáři obce byli též přizváni a pohoštěni. Při této příležitosti vypravoval mi svrchu zmíněný stařec, že od svých rodičů slyšel, že na vigilie sv. Ondřeje slévala děvčata olovo skrze klíč, jehož zuby měly podobu kříže, do studené vody, aby zulitých takto podob věstila o budoucím svém manželé. Nyní už ty staré pranostiky a pořekadla se neosvědčují. A dříve to bývalo jak svaté evangelium. Dle zprávy bývalého starosty Ft. Deutsche pouštěl se ještě kol r. 1860 po sv. Duchu též dobytek na pastvu na „Trávník před Sázavou“, z něhož se později utvořila pole, která se pronajímala a výnos tento byl hlavním zdrojem příjmů pro obecní pokladnu teodorovskou.

Intimace. Dle sdělení Fr. Smékala, mnoholetého člena obec. zastupitelstva a bývalého starosty muselo se o rozdělení obecních pozemků mezi sedláky a zahradníky jednat opět před r. 1880. Týž se vyslovil, že za svých mladých let vídal originál intimace k rozdělení obec. pozemků, která napsána byla na pergamenu jazykem polským a složena byla v kruhovitém pouzdře. Ježto však obsahu listiny této nikdo nerozuměl, přeložil ji polského jazyka znalý učitel Jan Čepička do češtiny. Přes to však, aby občané měli jistotu, zaslali ji k zemskému výboru do Brna, aby ji správně slovo od slova do čes. jazyka přeložil. Zemský výbor vyhověl žádosti obce a zaslav čes. překlad intimace na pergamenu na osmerky přeložené s ohnutými rohy trojúhelníkovými, vložil ji do kruhovitého dřevěného pouzdra, dýnkem pouzdra provlečena byla tkanice s voskovou pečetí zemského výboru. Kdo chtěl toto ohlášení nálezu čísti, musil je rozložit, ale ode dna pouzdra je úplně oddělit nemohl, poněvadž pečeť na tkanici zavěšená tomu bránila. Bohužel, dnes není po polském originálu ani po českém překladu nejmenší památky, kdy, kde a za kterých okolností se ztratila, není nikomu povědomo.

Dlužno se tudíž spokojiti s intimací ze dne 22. srpna 1880 číslo 6 584, která po dlouhém a trapném hledání nalezena byla u p. Fr. Smékala. Na základě vyjednávání, kteréž v obci Rájci předsevzal Štěpán Spalla co komisař pro rozdělování pastvisk od výboru zemského ustanovený schválil zem. výbor porovnání uzavřené mezi obcí Rájcem a tamějšími usedlými a domkaři ve příčině rozdělení obecních pozemností při protokolárním vyjednávání dne 7. 8. a 9. ledna 1880 a ustanovil, že z katastrálního majetku obce per 103 jitra 424 vylučuje se:

pole	7 jiter	279
louky		19,3
pastviska	5 jiter	1 268
vysoký les	34 jiter	596
V celku plochy	47 jiter	736

a rozdělí se na 34 rovné díly. Co se týče vys. lesa 34 jiter 596 přiděluje se 27 gruntovníkům v intimaci vyznačeným ale jen v ideálních podílech, tedy za společný majetek. K hmotnému dělení lesa nutno míti povolení od místodržitelství. Obec Rájec zůstane vlastníci všech ostatních jí připsaných a k rozdělení neurčených pozemků s budovami na nich stojícími. Všichni v intimaci uvedení podílníci byli povinni složiti 400 zl i s 5 % úrokem za 3 roky. Intimace je sešita žluto-červenou šňůrou s pečetí zemského výboru. K intimaci patří „Dílčí listina“ „E“ z 22. VI. 1895, kterou podepsali: Jan Loučný, Jan Kukula, Fr. Smékal, F. Hrubý.

Razítko obecní. Opatřeno jest 3 x 50 kr a 36 kr kolkem za příčinou soudního uznání o potvrzení vlastnoručních podpisů. Černožlutá šňůra jest opatřena nálepkou a podpisem advokáta: Dr Fr. Indra s dvěma svědky. Schválení zem. výboru je z 30. VIII. 1897 s modrým razítkem a podpisem: Dr rytíř Šrom, zem. hejtmana náměstek. Druhá dílčí listina „D“ jest z 19. I. 1896. K listinám druží se archový výtah o vyloučení a rozdělení obec. pozemků od okres. soudu v Zábřeze ze dne 30. IX. 1895. Vyměrování a dělení lesů svěřeno Janu Ehrenbergovi, rol. v Leštině r. 1881, jenž za tuto práci byl odměněn, avšak dle protokolu obec. zastupitelstva ze dne 29. IV. 1894 nebyl s elaborátem ještě hotov, po přisném napomenutí práci ve 14 dnech ukončil.

Kdo by se o všem chtěl podrobně informovati, nechť laskavě nahlédne do rejstříkového lístku. Roku 1922 dali si podílníci pozemky gruntokněžně připsati.

Vůně této periody objevila se opět při sporu o „Důl“. V základě listiny vydané od Haška Rájeckého z Mírova léta Páně tisícího pětistého padesátého druhého měli sedláci a zahradníci ráječtí právo k užívání pozemku, jenž se prostírá od Hájku nade vsí tím dolem vzhůru k černému lesu a k hranicím jestřebským a od hranic jestřebských až po Hivi a tím dolem dolů až po ves. V dobách dřívějších od XVI. stol. až do r. 1868 užívali sedláci a zahradníci pozemku tohoto ku pasení koní, dobytka a vepřů. V roce 1869 usnesli se uživatelé dolu na tom, že v letech budoucích „Důl“ se má pronajímati a o peníze jako dříve sedláci a zahradníci mají se dělit v tom poměru, že sedláci mají dostávat 2 díly, zahradníci 1 díl. Podělování trvalo až do roku 1880, kdy se uživatelé usnesli na tom, že ponechají každoroční obnos z dolu na zaplacení dluhu za hasičskou stříkačku. Poněvadž dluh tento byl již roku 1893 amortisován, svolilo obec. zastupitelstvo, aby výnos 124 zl 25 kr (248 Kč 50 h) byl rozdělen mezi sedláky a zahradníky. Současně usneseno, že příjem ten nemá se budoucně do účtů obecních zaznamenávat, nýbrž vždy mezi zmíněné dělit. Během času vyskytly se ze strany jednotlivých občanů výstražné hlasy, že „Důl“ jest majetkem obecním a nikdo není oprávněn o výnos z něho se dělit, nýbrž že příjem ten náleží do pokladny obecní dle vyjednávání, kteréž v Rájci předsevzal Štěpán Spalla, co komisař pro rozdělování pastvisk od zem. výboru dle intimace od téhož úřadu z 22. VIII. 1880 č. 6584 ustanovený. Za tou příčinou byla vyslána dne 30. III. 1894 tříčlenná deputace: Frant. Klemš, Jan Kadlec a Jan Planička k zem. výboru do Brna, která však záležitost tuto neprojednala. Teprve 27. IV. 1894 svolal starosta Jan Loučný sedláky a zahradníky dav jim přechísti výnos zem. výboru ze dne 19. IV. 1894 č. 16.613 a ze dne 22. VIII. 1880 č. 6584 ze kterých jasně vyplývá, že pozemky tak zvaný „Důl“ tvořící zůstati měly neobmezeným vlastnictvím obce Rájecké a že bylo povinností představenstva obce pozemky tyto v intimaci uvedené dáti obci takové v pozemní knize připsati. Výnos z dolu náleží do obecní pokladny. Námitky domkařů, že jim výnos z 22. VIII. 1880 č. 6584 nebyl doručen, odmítnut.